

ISSN 2411-4758 (Print) 2518-1602 (Online)

Native word in ethnocultural dimension, Drohobych, Posvit, 2022, pp. 46-56.

DOI: <https://doi.org/10.24919/2411-4758.2022.241853>

УДК 81'23+81'27

КОМУНІКАТИВНІ МАНІПУЛЯТИВНІ ТАКТИКИ СУЧАСНИХ БРИТАНСЬКИХ І УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИКІВ: ЗІСТАВНИЙ АСПЕКТ

Христина ДУМИЧ,

*магістр кафедри прикладної лінгвістики, Національний університет
«Львівська Політехніка» (Львів, Україна) khrystyna.dumych.mflz.2020@lpnu.ua*

ORCID: [org/0000-0002-0451-3060](https://orcid.org/0000-0002-0451-3060)

Соломія АЛЬБОТА,

*кандидат філологічних наук, доцент кафедри прикладної лінгвістики
Національний університет «Львівська Політехніка» (Львів, Україна)*

Solomiia.M.Albota@lpnu.ua

ORCID: [org/0000-0003-3548-1919](https://orcid.org/0000-0003-3548-1919)

**Статтю подано до редколегії / The article is submitted to the editorial board:
6.09.2021.**

Статтю опубліковано / The article is published:

Стаття присвячена актуальній проблемі маніпуляцій у міжособистісному спілкуванні. Тема маніпуляцій суспільною свідомістю сьогодні активно обговорюється серед широкої громадськості, дедалі частіше стає предметом бурхливих наукових дискусій та гострих журналістських суперечок.

Маніпулювання людською та колективною свідомістю впливає на емоційний стан, мотивацію, правильне мислення, може привести до зміни моделі поведінки конкретної цільової аудиторії. Політичні діячі, зазвичай, використовують великий запас мовних тактик впливу. Доведено, що в політичній маніпуляції значну роль відіграє імідж та авторитет особистості. Теперішня нестабільність України та гібридна війна з нашою країною роблять питання маніпуляції колективною свідомістю предметом особливої уваги. Мовні тактики та стратегії є невід'ємною частиною переговорів і нарад, тож необхідність забезпечення ефективної міжкультурної комунікації підтверджує актуальність теми дослідження.

Ключові слова: *мовна стратегія, маніпуляція, тактика маніпуляції, маніпулятивний вплив, маніпулятивні технології, свідомість, маніпулювання свідомістю.*

COMMUNICATIVE MANIPULATIVE TACTICS OF MODERN BRITISH AND UKRAINIAN POLITICIANS: A COMPARATIVE ASPECT

Khrystyna DUMYCH,

Master's student at the Applied Linguistics Department Lviv Polytechnic National University (Lviv, Ukraine) khrystyna.dumych.mflz.2020@lpnu.ua

Solomiia ALBOTA,

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Applied Linguistics Department Lviv Polytechnic National University (Lviv, Ukraine) Solomiia.M.Albota@lpnu.ua

A characteristic feature of political discourse is language manipulation, which is a holistic speech action aimed at the mass addressee in order to gain and retain power. Therefore, this article is devoted to the current problem of manipulation, which is gaining momentum every day. The article considers the problem of manipulation in interpersonal communication. The analysis of works in this field allows to define the basic groups of manipulative receptions which are used in discussions. The topic of manipulation of public consciousness today is actively discussed among the general public, increasingly becoming the subject of heated scientific discussions and heated journalistic controversy.

The process of preparation and manipulation of human consciousness or collective consciousness plays a huge role in influencing the emotional state, motivation, rational thinking in order to change the patterns of behavior of specific target audiences, which in turn increases the negative psychological impact. Bribery, blackmail and the threat of murder have long been used as ways to manipulate the consciousness of a person or a particular group of people, but they are incentives for the desired human behavior in a certain direction.

Manipulation of social sentiments, achievement of specific goals and objectives is always important for politicians. Guided by these feelings, politicians tend to use a rich arsenal of linguistic tactics of influence. The current instability of Ukraine and the hybrid war with our country make this issue the subject of special attention. These factors contribute to an active international discussion of the situation. Language tactics and strategies are an integral part of negotiations and meetings, so the need to ensure effective intercultural communication confirms the relevance of the chosen research topic. It can be concluded that manipulation has a special place in Ukrainian and English political discourse. Therefore, politicians' public speeches are, as a rule, created with the ultimate aim: to influence people's consciousness through thoughtful and proven techniques, namely linguistic means.

Key words: *language strategy, manipulation, manipulation tactics, manipulative influence, manipulative technologies, consciousness, manipulation of consciousness.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. У статті представлено дослідження мовних засобів маніпулювання в україномовному та англomовному політичному дискурсі.

Чітко підібрані мовні одиниці, які використовують політики в публічних виступах, можуть стати потужним інструментом управління громадською думкою, тобто маніпулюванням. Маніпулювання є важливою частиною політичного дискурсу, мовні стратегії якого спрямовані на те, щоб впливати на слухача (Альбота, 2019, с. 2), переконати прийняти рішення, яке буде вигідним для політика.

Нестабільна політична ситуація є глобальною проблемою і вимагає численних переговорів та зустрічей на вищому рівні. Слово – це перша зброя, яку застосовують маніпулянти, але, на жаль, не єдина. Ресурси маніпуляцій – інформаційна війна, підміна фактів, фейкові новини, видумані ситуації. Недбале слово може призвести до хаосу, а добре структурована стратегія, навпаки, допоможе досягти своєї мети. Споконвіку люди розуміли вагомість слів, а кваліфіковані оратори досягали бажаних вершин у суспільстві. Сучасні політики часто використовують різноманітні стратегії та тактики маніпуляцій. Це особливо спостерігається під час виборчих кампаній, оскільки кожен політик у будь-який спосіб намагається викликати довіру виборців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Застосування мовних тактик та стратегій вивчали такі зарубіжні та вітчизняні вчені як О. Г. Руда, М. О. Зайцева, О. В. Дмитрук, В. В. Зірка, Н. І. Формановська, І. М. Рудик, Є. І. Шейгал та інші, але сучасні вимоги до виборчих кампаній, багатогранність комунікативних тактик та стратегій потребують детального дослідження, що в свою чергу дозволяє говорити про актуальність нашої розвідки.

Метою статті є виявлення та порівняння маніпулятивних тактик сучасних політиків (британських та українських), аналіз специфіки використання прийомів і засобів мовної маніпуляції в україномовному та англomовному політичному дискурсі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні політики і засоби масової інформації постійно змінюють сенс слів і правила гри залежно від кон'юнктури. Як зазначив Г.Честертон, «спочатку «компроміс» означав, що пів хлібини краще, ніж нічого. У нинішніх політиків «компроміс» означає, що пів буханця хліба краще, ніж ціла буханка». Тож проблема маніпулювання людською свідомістю як різновид соціально-психологічного впливу особливо. Маніпуляція

насправді не є суто мовним явищем (Бацевич, 2004, с. 96). Це явище універсальне. Проте немає сумнівів, що маніпуляція базується на мовних структурах і реалізується в мовленнєвій діяльності. «Маніпуляція мовленням (мовою) – вид маніпулятивного впливу, який здійснюється завдяки вмiлому використанню певних мовних ресурсів з метою впливу на пізнавальну та поведінкову діяльність адресата» (Дейк, 1989, с. 50–51). Оксфордський словник пояснює маніпуляцію як «акт впливу на людей або управління ними чи речами зі спритністю, з особливою зневагою, приховане управління кимось або чимось». Наприклад, з соціологічного погляду маніпуляція – це система засобів ідеологічного та соціально-політичного впливу, спрямована на зміну мислення та поведінки людей проти їхніх інтересів. Водночас люди не усвідомлюють, що їх потреби, світогляд, інтереси та спiсiб життя певною мірою залежать від тих, хто ними маніпулює (Руда, 2012, с. 104).

Маніпуляція – це повідомлення інформації, яка відрізняється від правди. Як наслідок, її легко сплутати з властивістю людини робити помилки, робити неправильні висновки, використовувати неперевірені факти (Белова, 2004, с. 49).

Сучасна наука характеризується збільшенням міждисциплінарних досліджень і політична лінгвістика не є винятком. Політичний дискурс потрібно вивчати з огляду на різні політичні явища. Маніпуляція надає суб'єкту управління здатність керувати діями та поведінкою мас, соціальних груп та індивідів і контролювати соціальну ситуацію (Белова, 2004, с. 15).

У лінгвістиці вивчення маніпуляцій тісно пов'язане з проблемою ефективності спілкування, впливу мовлення на реципієнта та вивчення комунікаційних стратегій, що використовуються для ефективного впливу на реципієнта (Albota, 2020). Політики часто прагнуть завуалювати свої цілі, тож одна з основних рис політичного дискурсу – вживання метафор, спеціальної інтонації та інших методів впливу на свідомість виборців та опонентів. Основним параметром впливу в політичному дискурсі є маніпулювання масовою свідомістю.

Вибори – це не тільки технічний процес формування певного авторитету шляхом голосування, але насамперед це складний політичний процес, у якому беруть участь різні групи населення, політичні партії та інші громадські об'єднання. На виборах стикаються політичні та економічні інтереси окремих людей, політичних еліт, а іноді й цілих кланів. Демократичні вибори дозволяють громадянам обирати й усувати політиків, впливати на правлячі еліти та їх лідерів. Причиною маніпулюван-

ня влади, на думку соціолога М. Чукаса, є не прогрес техніки та масових комунікацій, а зіткнення інтересів соціальних груп, боротьба між впливовими групами, які обстоюють право на своє існування, або намагаються зміцнити власну владу. В основі таких маніпулювань – прагнення представити свої вузькі меркантильні інтереси як такі, що відповідають прагненням цілого суспільства. Тому вони є важливою частиною політичного процесу. Сама виборча кампанія зазвичай має форму жорстких конфліктів між політичними силами.

Вибори – це завжди боротьба за владу. Як відомо, боротьба може бути чесною або несправедливою. Звичайно, якщо будь-яка форма маніпуляції буде здійснена під час виборчої кампанії, то такий вид боротьби перестане бути справедливим. Дуже важливо, щоб якомога більше людей розуміли природу цього політичного процесу, усвідомлювали засоби, якими можна впливати на механізм голосування.

На виборах можна маніпулювати, і прикладом такої маніпуляції є виборча кампанія Британії та України.

Наприклад, засоби масової інформації обох країн активно повідомляють про діяльність кандидатів, які представляють органи державної влади. В Україні на виборах, які відбулися останніми роками, найпопулярнішою була тема АТО. Кандидати нерідко маніпулювали народом, вихвалячись своєю благодійністю чи героїзмом, а іноді навіть не хештували використовувати інформацію про смерть воїнів та горе їхніх сімей. Представники громадської організації ОПОРА стверджують, що така протиправна поведінка була традиційною і особливо активною на президентських та парламентських виборах 2014 року.

Раніше, 2004 року, передвиборча програма кандидата в президенти В. Януковича передбачала також маніпулятивну тактику, яка особливо спрацювала в південно-східних регіонах України. Завдяки обіцянці «вільного розвитку російської мови» експрезидент привабив більшу частину свого електорату. Спрацював лозунг: «Послідовно утверджуваємо державний статус української мови. Забезпечимо вільний розвиток російської мови, піднесення мов етносів та самобутніх національних культур». У програмі Партії регіонів під час виборів до Верховної Ради України 2006 року зазначалося: «Ми за надання російській мові статусу другої державної в Україні. Наш поклик: «Дві мови – один народ!». Те саме гасло Партія регіонів використала і на позачергових парламентських виборах 2007 року.

Водночас і лідер партії «Удар» В. Кличко також скористувався тактикою маніпуляції і, розмірковуючи щодо мовної ситуації в Україні, сказав: «Я розмовляю українською, російською, німецькою, англійською і

впевнений, що сучасна людина повинна говорити багатьма мовами, це робить світ відкритим для неї. Але як громадянин України я впевнений, що державна мова в нас має бути одна – українська» (Focus.ua, 05.06.2012). Так він завоював голоси людей, які категорично були проти другої державної мови (російської).

Британія не менше, ніж Україна, демонструє приклади, як можна вдало використовувати тактику маніпулювання. Розглянемо характеристики маніпулятивних намірів, досягнутих викривленням словесної поведінки, на прикладі текстів передвиборчих промов британських політиків.

1. Мовна поведінка політиків часто супроводжується використанням метафори як інформаційного компоненту. Цей тип поведінки є одним із найпоширеніших засобів реалізації маніпуляційних намірів. З одного боку, використання метафори політиками пояснюється її яскравістю та легкістю запам'ятовування, оскільки вона подається за допомогою ключової інформації, яка користується великою популярністю.

2. Роль маніпулювання полягає у наданні інформації, що спирається на порівняння. Порівняння інформаційної частини завжди веде до аналогії. За допомогою успішних порівнянь досягається конкретна соціальна мета.

3. Маніпулювання має інформаційний компонент, що включає крилаті фрази чи інші стійкі вирази (прислів'я).

Отже, як приклад можна розглянути такі ситуації передвиборчої агітації у Великобританії. Останніми роками влада не могла чітко адаптувати правила політичної боротьби, тому з 2020 року битва виборців Британії перетворилася із строго регламентованого змагання в гру без правил. Кабінет Бориса Джонсона був занепокоєний, що громадяни, як ніколи, були залучені в демократичні процеси й агітації завдяки розквіту цифрових технологій, де найбільше використовувалися різні тактики маніпуляцій. Борис Джонсон вважав, що це починало зменшувати довіру до виборів у його країні. Те саме вважав і Даррен Хьюз з громадської організації Electoral Reform Society, сказавши: «Занадто довго ми були вразливі до маніпуляцій, сумнівних донорів і зарубіжного втручання в інтернеті». До речі, Борис Джонсон та Даррен Хьюз у своїх промовах мало використовували маніпулятивну тактику, більше маніпуляцій щодо них було в британських засобах масової інформації.

А ось, наприклад, промова екс-прем'єр міністра Великобританії Тоні Блера дає можливість детально розглянути функціонування та результат використання різних складників маніпуляції. У промові, присвяченій

відставці з посади лідера лейбористської партії та голови уряду, Тоні Блер ефективно використовує вдалі поєднання вербальних та невербальних засобів комунікації, механізми емоційної реакції та навіювання. Сама промова характеризується символізмом, а саме: трибуна, де виступав політик, розташована перед щитами, прикрашеними червоними постерами з надписом *New Labour-New Britain*, назвою політичної партії *Labour* та її емблемою. Колір краватки політика (теж червоний) має означати відданість інтересам свого народу, що є засобом прихованої маніпуляції свідомістю аудиторії, з одного боку, і приверненням прихильності аудиторії до нього, з іншого.

Кольори взагалі є символами, які часто використовується в політичному дискурсі. Білий колір зазвичай ототожнюється зі світлом, невинністю, істиною, рівністю та справедливістю. Водночас, він є кольором миру, примирення, партійної чи зовнішньополітичної нейтральності, кольором сорочки в політичному чи діловому світі, який уособлює в собі наведені значення. Щодо червоного кольору, то він співвідноситься з кров'ю, вогнем, енергією, агресією, а його пурпуровий відтінок символізував королівську владу. Поєднання кольорів (червоний фон, біла сорочка політика та пурпурова краватка) мають донести до аудиторії таке повідомлення: лейбористи готові до боротьби, Тоні Блер виступає за примирення з партією, а дії лейбористів спрямовані на підтримку уряду Її Величності.

Початок промови характеризується спробою встановити емоційний контакт з аудиторією. Тоні Блер дякує присутнім, звертається особисто до них, апелює до загальнолюдських цінностей (згадує дружину та дітей, що теж має привернути аудиторію). Водночас політик не згадав ні війни в Іраку, ні невдалих кроків за часів головування в Раді Європи, тож аудиторія була переконана у надзвичайному професіоналізмі його уряду. До речі, маємо зазначити, що уряд Тоні Блера був найуспішнішим за післявоєнну історію Великобританії.

Сьогодні інформаційний простір як України так і Британії наповнений так званими фейками, але на відміну від фейків, маніпуляції – це не брехня, а своєрідна правда. Однак маніпуляції можуть призвести до необ'єктивних реакцій, які виникають на реальній інформації. У багатьох тлумаченнях фактів маніпулятор лише спрямовує маніпулювання на ціль, яка є для нього вигідною.

Наприклад, індивідуалізація думки (один із найпопулярніших механізмів маніпуляції, що з'являється в предметі дискусії) переноситься від сутності думки до носія думки. Найбільш поширеним є те, що ця техніка передбачає «звернення до влади». Звернення до влади – це тех-

ніка, яку використовують політики для ототожнення образів минулого з образами сьогодення. Тут використовується так званий «ретроспективний прогноз», який базується на оцінці поточних подій, пов'язаних з «минулими наслідками», і багато людей воліють вірити в приховані, а не в очевидні речі. Людина, яка не може пояснити сучасні події, навіть не здогадується, що маніпулятор «спрямовує» події у правильному напрямку.

У процесі маніпуляції використовуються не тільки слова, але й цифри, зображення та звуки. Ця техніка полягає в тому, що більшість людей використовує цифри для порівняння.

Наступним методом маніпуляції є використання методу порівняння важливих соціальних фактів протягом певного періоду. Прикладом цього можуть бути публічні виступи теперішнього президента В. Зеленського: «Фейсбук, Інстаграм і мій робочий стіл були заповнені зверненнями лікарів щодо другого етапу медичної реформи, існував ризик звільнення 50 тис. медиків і закриття більше 300 лікарень. Під загрозою опинилася екстрена медична допомога, багатопрофільні лікарні, онкоцентри, госпіталі ветеранів, більшість дитячих лікарень, психіатрична та туберкульозна служби – всього цього ми не допустили. Не допустили, щоб дитячі лікарі поїхали за кордон і відбулося катастрофічне зростання дитячої смертності. Чи щоб у найближчі 2 роки захворюваність на туберкульоз зросла на третину» (<https://youtu.be/SqgqoOwTwsQ?t=5116>), 20/10/2020 (01:25:15-01:26:00).

В. Зеленський навмисне загострює увагу на великих цифрах і розуміє, що увага слухачів зосереджена на ключових словах – 50 тис. медиків та 300 лікарень. Також у промові того ж дня (20.10.2020) про недоторканність депутатів президент знову робить наголос на цифрах, а саме на роках: «Чому ж тоді вперше в історії України депутат провладної президентської партії після публікації відео від НАБУ вже через 2 дні отримує підозру, а через тиждень опиняється в СІЗО? А на контраргумент про вихід під заставу скажу, прочитайте, що з цього приводу я пропонував у своїй програмі. Як би там не було, це історичний прецедент, і не єдиний. Те, що обіцяли всі депутати 28 років, ми зробили за 4 місяці» (<https://youtu.be/SqgqoOwTwsQ?t=4035>), 20/10/2020 (01:07:15-01:07:55). Тут він маніпулює тим, що чітко вказує, що за 4 місяці роботи зробив більше, ніж інші політики за 28 років.

Однією з найважливіших стратегій маніпуляцій є стратегія ідентифікації, тобто ототожнення політиків з виборцями. Використовуючи цю стратегію у своїх виступах, політики піднімають питання про культурні та моральні цінності суспільства.

Тактики маніпуляції політики широко використовують не тільки під час виборчих кампаній, а й у звичайних виступах, інтерв'ю тощо. Питання любові до батьківщини надзвичайно важливе для кожного, воно допомагає об'єднати суспільство, сприяє економічному та культурному розвитку держави. Основними складниками цього принципу є збереження мови, культурних та сімейних традицій, ідеології суспільства, державних символів. Основна мета виборчих кампаній – об'єднати виборців, прищепити волю до вибору конкретного кандидата. Часто політики намагаються досягти мети, стверджуючи, що забезпечення процвітання країни, захист основних цінностей можливий лише шляхом відбору конкретних кандидатів.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, мовні засоби впливу завжди були невід'ємною частиною політичного дискурсу, оскільки політики будь-якими способами намагаються реалізувати свої наміри. У сучасному світі маніпуляції – явище абсолютно універсальне, його можна знайти в усіх соціально важливих сферах людського життя.

Аналіз теоретичних джерел та практичних засобів їх реалізації показав, що існує багато методів маніпуляцій, якими користуються як українські, так і британські політики.

Встановлено, що політики зазвичай обирають певну тактику маніпулювання, та виявлено, що в багатьох промовах українських та британських політиків використовуються схожі комунікативні тактики впливу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Альбота, С. М. (2019). Лінгвістична маніпуляція: поняття та типи. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*, 16, 5 – 8.

Альбота, С. М. (2018). Лінгвістичні особливості маніпулятивних дій у комунікації. *Інформація, комунікація, суспільство: Матеріали 7-ї Міжнародної наукової конференції*. ІКС, 206 – 207.

Бацевич, Ф. С. (2004). *Основи комунікативної лінгвістики*. Київ.

Белова, А. Д. (2004). Комунікативні стратегії і тактики: проблеми систематики. *Мовні і концептуальні картини світу*, 10, 1 – 18.

Дейк, Т. А. ван. (1989). *Язык, Познание. Коммуникация*. Москва.

Деренчук, Н. В. (2012). Особливості формування маніпулятивної стратегії в українському політичному дискурсі. *Проблеми гуманітарних наук. Філологія*, 38, 357 – 364.

Кочкин, М. Ю. (2002). О манипуляции в современном политическом дискурсе. *Межвузовский сборник научных трудов*, 3, 18 – 22. URL : www.tpl1999.narod.ru/webstudl/sborniks.

Левченко, Л. О. (2001). Психологічні особливості діяльності засобів масової інформації. *Людина і політика*, 2, 103 – 108.

Одинцов, В. В., Кожин, А. Н. и др. (1982). Композиционные типы речи. *Функциональные типы русской речи*, 130–210.

Основи теорії мовної комунікації. *Комунікативні стратегії і тактики*. URL : http://info-library.com/content/1455_Komunikativni_strategii_i_taktiki.html

Петрик, В. М., Присяжнюк, М. М., Компанцева, Л. Ф. та ін. (2011). *Сугестивні технології маніпулятивного впливу*. Київ.

Різун, В. В., Непийвода, Н. Ф., Корнеєв, В. М. (2005). *Лінгвістика впливу: монографія*. Київ.

Руда, О. (2012). *Мовне питання як об'єкт маніпулятивних стратегій у сучасному українському політичному дискурсі: монографія*. Київ.

Albota, S. (2020). *Linguistic and Psychological Features of the Reddit News Post*. In IEEE 15th International Scientific and Technical Conference on Computer Sciences and Information Technologies, CSIT, 1, 295 – 299.

REFERENCES

Albota, S. M. (2019). Lihvistychna manipuliatsiia: poniattia ta typy [Linguistic manipulation: concepts and types]. *Aktualni problemy filolohii ta perekladoznavstva*, 16, 5 – 8. [in Ukrainian]

Albota, S. M. (2018). Lihvistychni osoblyvosti manipulyatyvnykh dii u komunikatsii [Linguistic features of manipulative actions in communication]. *Informatsiia, komunikatsiia, suspilstvo: Materialy 7-yi Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii IKS*, 206 – 207. [in Ukrainian]

Batsevych, F. S. (2004). *Osnovy komunikatyvnoi lihvistyky* [Fundamentals of communicative linguistics]. Kyiv. [in Ukrainian]

Bielova, A. D. (2004). Komunikatyvni stratehii i taktyky: problemy systematyky [Communicative strategies and tactics: problems of taxonomy]. *Movni i kontseptualni kartyny svitu*, 10, 1 – 18.

Deik, T. A. van. (1989). *Yazyk. Poznanye. Kommunykatyvia*. [Language. Cognition. Communication]. Moskva. [in Russian]

Derenchuk, N. V. (2012). Osoblyvosti formuvannia manipulyatyvnoi stratehii v ukrainskomu politychnomu dyskursi [Features of the formation of manipulative strategy in the Ukrainian political discourse]. *Problemy humanitarnykh nauk. Filolohiia*, 38, 357 – 364. [in Ukrainian]

Kochkyn, M. Yu. (2002). O manypliatsyy v sovremennom polytycheskom dyskursе [On manipulation in contemporary political discourse]. *Mezhvuzovskiy sbornik nauchnykh trudov*, 3, 18 – 22. URL : www.tpl1999.narod.ru/webstud/1/sborniks. [in Russian]

Levchenko, L. O. (2001). Psykholohichni osoblyvosti diialnosti zasobiv masovoï informatsii [Psychological features of mass media activity]. *Liudyna i polityka*, 2, C. 103 – 108. [in Ukrainian]

Odyntsov, V. V., Kozhyn, A. N. y dr. (1982). Kompozitsyonnye typy rechy [Compositional types of speech]. *Funktsionalnye typy russkoï rechy*, 130 – 210. [in Russian]

Osnovy teorii movnoi komunikatsii [Fundamentals of the theory of language communication]. *Komunikatyvni stratehii i taktiky*. URL : http://info-library.com/content/1455_Komunikativni_strategii_i_taktiki.html [in Ukrainian]

Petryk, V. M., Prysiashniuk, M. M., Kompantseva, L. F. ta in. (2011). Suhestyvni tekhnolohii manipulyatynoho vplyvu [Suggestive technologies of manipulative influence]. Kyiv. [in Ukrainian]

Rizun, V. V., Nepyivoda, N. F., Kornieiev, V. M. (2005). *Linhvistyka vplyvu: monohrafiia* [Linguistics of influence]. Kyiv. [in Ukrainian]

Ruda, O. (2012). *Movne pytannia yak obiekt manipulyativnykh stratehii u suchasnomu ukrainskomu politychnomu dyskursi: monohrafiia* [The language issue as an object of manipulative strategies in modern Ukrainian political discourse]. Kyiv. [in Ukrainian]